

Wijzigingen in de accountantswetgeving nationaal en internationaal

Verslag van het MAB-symposium

Chris Knoops

SAMENVATTING Het is niet duidelijk voor welke problemen de voorstellen van de European Commission (2010) tot hervorming van de markt voor accountantscontrole een oplossing moeten bieden. Uit onderzoek volgt dat een grote concentratie van accountantsorganisaties niet leidt tot een lagere kwaliteit van de accountantscontrole en evenmin tot overwinsten van de grote kantoren. Het is wel problematisch dat concentratie lijkt te leiden tot minder innovatie.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Dit is een verslag van het MAB-symposium van 6 december 2012 over de (voorgestelde) wijzigingen in de accountantswetgeving. De inleiders op dit symposium hebben de problematiek behandeld vanuit wetenschappelijke optiek.

1 Inleiding

Op 6 december 2012 vond het MAB-symposium plaats met als thema “Wijzigingen in de accountantswetgeving”. Het symposium omvatte drie interessante lezingen en een paneldiscussie. In de traditie van het MAB is gekozen voor een reflectieve, wetenschappelijke invalshoek. De bespreking spitst zich toe op de voorstellen die naar voren zijn gebracht door Europees commissaris Barnier en de mogelijke consequenties hiervan. Het MAB wijdde in de zomer van 2012 reeds een themanummer aan deze problematiek.

Tijdens het symposium werd gesproken over de voorstellen van Barnier/Plasterk. Met ‘Barnier’ wordt bedoeld op de voorstellen van Europees commissaris Barnier inzake de hervorming van de Europese markt voor accountantscontrole en met ‘Plasterk’ werd bedoeld op de amendementen op de Wet op het accountantsberoep (Wab) tijdens de parlementaire behandeling in de Tweede Kamer. Ter bevordering van de financiële stabiliteit en de hervorming van het toezicht op de financiële markten worden in het zogenoemde ‘Groenboek’ (European Commission, 2010) onder andere voorstel-

len gedaan inzake de scheiding tussen controle en advies en het verplicht rouleren van de accountantsorganisatie bij de wettelijke accountantscontrole van ondernemingen. In Nederland heeft de Tweede Kamer de behandeling van de Wet op het accountantsberoep (Wab) aangegrepen om deze onderwerpen in de wetgeving te verankeren met amendementen van Plasterk, Irrgang en Braakhuis over de scheiding van controle en advies bij organisaties van openbaar belang (OOB’s) en Van Vliet over de verplichte wisseling van accountantsorganisatie die de wettelijke accountantscontrole uitvoert. Op 11 december 2012 heeft de Eerste Kamer de Wab inclusief de daarin opgenomen amendementen aangenomen, waarbij onduidelijkheid over de toegestane diensten naast de accountantscontrole is verminderd door een nadere toelichting door een motie van senator Postema. Volgens sommige auteurs (Vergoossen, 2012; Reimers & Tillema, 2012) is de parlementaire behandeling niet goed verlopen en bleek de inzet van Eerste Kamerleden om het wetsvoorstel te verbeteren maar beperkt effectief.

De Nederlandse situatie in december 2012 is als volgt:

- Verbod op combinatie van wettelijke controle en overige werkzaamheden bij OOB’s per 1 januari 2013. Alle assurancediensten die zekerheid verstrekken aan externe gebruikers en de raad van commissarissen worden tot de controle gerekend en zijn toegestaan.
- Roulatie van accountantsorganisatie om de 8 jaar; ingangsdatum per 1 januari 2016. De minister informeert medio 2015 de Kamer of, op basis van de ontwikkelingen uit Brussel omtrent roulatie, er een aanpassing in regelgeving nodig is.

2 De lezingen

2.1 Wallage: Ontwikkelingen in de beroepsreglementering en de invloed op de kwaliteit van de accountantcontrole

Na een korte introductie van dagvoorzitter Martin Hoogendoorn (partner bij Ernst & Young en hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam), schetst

Philip Wallage (partner bij KPMG en hoogleraar aan de Vrije Universiteit Amsterdam) de ontwikkelingen in de (internationale) wetgeving en de invloed hiervan op de kwaliteit van de beroepsuitoefening als controlerend accountant. Ook al lijken frauduleuze financiële verslaggeving en onterecht afgegeven goedkeurende controleverklaringen niet de oorzaak van de financiële crisis te zijn, toch bevestigen de voorstellen van Barnier dat het accountantsberoep in de huidige crisis volop in de spotlights staat. Zo wees de Commissie-De Wit er in 2010 op dat accountants de crisis blijkbaar niet hebben weten te voorkomen en er daarom goed aan doen de maatschappelijke relevantie van hun functie te evalueren. De Commissie-De Wit spreekt van het falen van de signaalfunctie. Dit leidt tot de vraag of de huidige taakvervulling van de accountant nog aan de maatschappelijke verwachtingen voldoet. Schiet deze kwalitatief tekort of is deze onvoldoende duidelijk? En in hoeverre draagt de voorgestelde wet- en regelgeving bij aan kwaliteitsverhoging? Wallage constateert dat bij ieder grootschalig incident (fraude) nieuwe regels worden geconcipieerd om vergelijkbare gebeurtenissen in de toekomst te voorkomen.

Wallage schetst kort de geschiedenis om te komen tot enige inzichten omtent de ontwikkeling van de wetgeving en de invloed op de kwaliteit van de functievervulling. Het accountantsberoep is in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk medio de 19de eeuw ontstaan als gevolg van behoefte aan zekerheid van financiële informatie in een ongereguleerde markt. De aanleiding betrof een aantal geruchtmakende fraudezaken en mismanagement. Wallage ziet drie 'reguleringsrondes' in de recente geschiedenis. De eerste ronde begint in de Verenigde Staten, waar in de twintiger en begin dertiger jaren van de vorige eeuw, als gevolg van fraude en faillissementen, een aanzet werd gegeven tot regulering door de Securities and Exchange Commission (SEC) en tot institutionalisering van het beroep. Sinds de jaren dertig is de dienstverlening sterk uitgebreid, zonder veel discussie over het beroep.

In de tweede ronde, die begint naar aanleiding van de Enron- en WorldCom-affaires rond 2001, wordt wederom onvoldoende kwaliteit van de beroepsuitoefening geconstateerd respectievelijk gepercipieerd. Dit leidt tot de totstandkoming van de Sarbanes-Oxley Act (SOx) en de oprichting van de Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB), waarmee elke vorm van zelfregulering van het accountantsberoep voor wat betreft beursgenoteerde ondernemingen, is beëindigd. Een interessant neveneffect van SOx is dat de verplichte controle van het in-control-statement van het management veel extra werk voor accountants heeft opgeleverd. In de Europese Unie (EU) werd als gevolg van de oprichting van de PCAOB, de extraterritoriale werking van SOx en enkele Europese beursschandalen (Ahold, Parmalat) de

Achtste EU-Richtlijn betreffende de statutaire controle aangepast, waarbij onder meer extern toezicht in de EU is geïntroduceerd. Ook is regelgeving omgezet in wetgeving en is zelfregulering beperkt.

De derde ronde wordt gevormd door de huidige economische crisis, waarin het functioneren van accountants wederom in de spotlights kwam te staan. AIG, Lehman Brothers en andere financiële instellingen zijn omgevallen of met belastinggeld gered, terwijl accountants in de meeste gevallen goedkeurende verklaringen hebben verstrekt. Hoewel de crisis in de Verenigde Staten is ontstaan, lijkt de discussie rond de 'schuldvraag' van accountants eerst in de EU te zijn opgekomen. Het Groenboek van Europees commissaris Barnier (European Commission, 2010) heeft als titel: "Beleid inzake de controle van financiële overzichten. Lessen uit de crisis". In de Verenigde Staten reageerde de PCAOB voorzichtiger met de publicatie in 2011 van een concept-release "Auditor independence and audit firm rotation". Recent zijn 'round table'-bijeenkomsten georganiseerd over verdergaande wijzigingen.

Wallage vervolgt met een bespreking van de voorstellen van Barnier, die zijn samengevat in de zogenoemde 'problem tree' uit de 'Impact Assessment' (European Commission, 2011)¹ en concludeert tot de volgende primaire probleemgebieden:

- Onafhankelijkheid van de accountant is niet gewaarborgd noch aantoonbaar in een paradigma waarin controle in feite een van de vele commerciële diensten is geworden. Het ontbreken van regelmatige aanbestedingen van controlediensten en van periodieke roulatie van auditkantoren heeft de controle haar belangrijkste ethos ontnomen: een professioneel-kritische instelling.
- Marktconcentratie en gebrek aan keuze. De markt is zo gepolariseerd dat het maar zelden voorkomt dat de auditor van een OOB niet een kantoor van de Big 4 is. In de meerderheid van de lidstaten controleren de Big 4 meer dan 85% van de beursgenoteerde ondernemingen.
- Er is een kloof tussen wat belanghebbenden verwachten van een controle en wat auditors werkelijk doen: de verwachtingskloof. Nieuwe wet- en regelgeving vloeit voornamelijk voort uit te lage werkelijke of gepercipieerde kwaliteit.

Wallage wijst op de beperkte analyse van de gevolgen van de voorstellen van Barnier, waardoor de voorstellen discutabel zijn. Barnier stelt in zijn inleiding dat kwaliteit van de accountantscontrole niet helder is gedefinieerd. Uit een bespreking van empirisch onderzoek van Francis (1994) en Salterio (2011) blijkt dat echte "audit failures", waarbij ten onrechte een goedkeurende verklaring wordt gegeven, terwijl sprake is van ma-

teriële tekortkomingen, relatief weinig voorkomen. In het perspectief van de International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) gaat het vooral om internationale consistentie: wereldwijd dezelfde kwaliteit van de accountantscontrole, en tegelijkertijd verbreding en verdieping van de scope van de accountantcontrole, waaronder ook fraudeonderzoek.

Wallage geeft een opsomming van enkele mogelijke verbeteringen:

- Exclusieve verantwoordelijkheid van Raad van Commissarissen/Auditcommissie om kwaliteit (deskundigheid en onafhankelijkheid) van de accountant te monitoren, met toezicht door de Autoriteit Financiële Markten (AFM).
- Verbeteren (internationaal) toezicht en faciliteren van grensoverschrijdende accountantscontrole.
- Verduidelijken en nauwkeuriger definiëren van de rol van de accountant door dialoog met stakeholders.
- Wijziging van de aanpak van het controleproces (meer forensisch, meer due diligence-onderzoek?)
- Versterken van de onafhankelijkheid en professioneel-kritische houding van de accountant.
- Verbeterde 'three-way'-communicatie tussen instellingen, accountants en toezichthouders.
- Goede informatieverstrekking van bevindingen van accountant aan auditcommissie.
- Een nieuwe controleverklaring, gebaseerd op 'integrated reporting'.

Wallage sluit af met de opmerking dat hij er niet zeker van is dat de huidige aanbieders van assurancediensten dat ook in de toekomst zullen kunnen blijven doen. Het accountantsberoep staat voor een groot aantal uitdagingen, zoals de informatierevolutie (grote hoeveelheden data, sociale media), nieuwe vormen van rapportage (online real time integrale informatieverschaffing). Hoe ziet de vierde reguleringsronde eruit? De assurancefunctie zou geheel in handen kunnen komen van private aanbieders die kunnen omgaan met veel data (Microsoft, Google, Facebook), maar het kan ook een andere richting ingaan: indien het accountantsberoep onvoldoende aan maatschappelijke verwachtingen kan voldoen, zou het verstrekken van assurance een overheidstaak kunnen worden. De uitdagingen voor het accountantsberoep zijn groot.

2.2 Majoor en Van Buuren: Voorstellen Barnier worden niet ondersteund door empirisch onderzoek

Barbara Majoor en Joost van Buuren, beiden verbonden aan het Center for Auditing & Assurance van Nyenrode Business Universiteit, presenteerden de resultaten van hun empirisch onderzoek naar de "effecten van economische gebondenheid". Het onderzoek betreft de kwaliteit van de accountantscontrole in relatie tot de onafhankelijkheid van de accountant. Er zijn zorgen over de objectiviteit en onafhankelijkheid van

accountants; immers het management betaalt de accountant voor controle van de jaarrekening. Bovendien levert de accountant ook overige diensten (non-audit services). Majoor en Van Buuren willen een bijdrage leveren aan het maatschappelijk debat. Het huidige onderzoek is een replicatie van de 'impact of the audit'-studie van Paape en Van Buuren (2012).

De audit wordt gezien als 'credence good', hetgeen impliceert dat de kwaliteit van de controle zowel vooraf als achteraf door gebruikers moeilijk is in te schatten. Vertrouwen is essentieel. Misbruik van vertrouwen kan leiden tot overcharging (te veel vragen voor de dienst), overtreatment (te veel werkzaamheden uitvoeren) of undertreatment (te weinig werkzaamheden uitvoeren).² De begrippen worden geoperationaliseerd door uit het auditfeemodel en het auditurenmodel af te leiden wanneer sprake is van abnormale fee en abnormale uren.³ Overcharging is een combinatie van hoge fee en een laag aantal uren⁴; overtreatment betekent dat veel uren zijn besteed en een hoge fee in rekening is gebracht, en undertreatment betekent dat weinig uren zijn besteed en een lage fee in rekening wordt gebracht. Verwacht wordt dat zowel overcharging als undertreatment tot een lagere controlekwaliteit leiden, terwijl overtreatment in een hogere kwaliteit resulteert. De kwaliteit van de controle wordt gemeten door het wel of niet verwerken van door de accountant geconstateerde onjuistheden in de conceptjaarrekening, controleverschillen genoemd. De veronderstelling is hierbij dat hoe meer controleverschillen er worden verwerkt, hoe hoger de controlekwaliteit is.

Voor het bepalen van de overcharging, overtreatment en undertreatment hanteren Majoor en Van Buuren een auditfeemodel voor het berekenen van de zogenoemde abnormale audit fee; dat is de vergoeding die aan de accountant wordt betaald die afwijkt van de vergoeding die op basis van de kenmerken van de onderneming (bijv. omvang, aantal dochterondernemingen, buitenlandse activiteiten, et cetera) als normaal kan worden beschouwd. Uit onderzoek blijkt dat 60 tot 80% van de audit fee op deze wijze is te verklaren (Hay, Knechel & Wong, 2006). Vervolgens gebruiken zij een urenmodel, waarmee de urencomponent wordt geschat. Er wordt vanuit gegaan dat er een fee premium bestaat indien er een bovengemiddelde audit fee bestaat, terwijl er relatief weinig uren zijn besteed. In het geval van overtreatment wordt verondersteld dat er meer dan verwachte controle-uren zijn en een abnormaal hoge audit fee is. Tot slot wordt de undertreatment gemeten door onverwacht lage controle-uren te combineren met onverwacht lage audit fee.

Het onderzoek omvat 472 organisaties in verschillende branches. Bij 308 (65%) van deze organisaties constateerde de accountant controleverschillen. Controlever-

schillen kunnen betrekking hebben op geconstateerde fouten in de jaarrekening, maar ook op schattingen. Bij 197 (42%) organisaties vond een aanpassing plaats; dat kon geschieden door aanpassing van de jaarrekening of de toelichting na aandringen van de accountant. De gegevens zijn verzameld door studenten, die bij accountantsorganisaties waar zij zelf aan verbonden zijn, controledossiers raadpleegden, onder zeer strenge voorwaarden voor geheimhouding, waarbij partners tekenen voor kwaliteit.

In totaal werden 961 controleverschillen geconstateerd. De controleverschillen worden onderverdeeld in belangrijk (34%) en overige controleverschillen (66%). De belangrijke controleverschillen hebben betrekking op een meer dan 5% toename of afname van het resultaat of een jaarrekeningpost of aanpassing ten opzichte van een kritische grens. Een kritische grens betreft bijvoorbeeld het kunnen voldoen aan kredietvoorwaarden of een verlies dat wordt omgezet in een winst (of omgekeerd).

Het onderzoek leidt tot de volgende (voorlopige) conclusies:

1. Een langere duur van de relatie met de cliënt gaat gepaard met een hogere kwaliteit van de accountantscontrole⁵: de kans op verwerking van controleverschillen is hoger.
2. Het verrichten van non-audit services heeft een beperkt effect: bij OOB's heeft dit een negatief effect op de verwerking van controleverschillen als de omvang van de overige dienstverlening groter is dan 30% ten opzichte van de controlekosten; bij niet OOB's is geen negatief effect geconstateerd.
3. De relatie tussen de audit fee en de kwaliteit van de accountantscontrole geeft een genuanceerd beeld. Meer controle-uren leiden niet per definitie tot een hogere kwaliteit van de accountantscontrole⁶. De uitkomsten van het onderzoek bieden dus geen ondersteuning van de door de Europees commissaris Barnier en het Nederlandse parlement voorgestelde maatregelen.

2.3 Buijink: ongefundeerde stapeling van wet- en regelgeving

Willem Buijink, hoogleraar aan de Universiteit van Tilburg, geeft als titel aan zijn lezing mee "Reflectie". Het is een reflectie op de "Barnier/Plasterk-voorstellen ter verbetering van de werking van de markt voor accountantscontrole in Europa". Hij richt zich op OOB's, regulering door de overheid (Nederlandse wetgever en Europese Commissie) van door de Autoriteit Financiële Markten 'goedgekeurde' kantoren die OOB's mogen controleren. Hij focust op de markt voor accountantscontrole van periodieke financiële verslaggeving. Buijink kenschetst als belangrijk bezwaar tegen de voorstellen van Barnier/Plasterk dat ze de geschiedenis vergeten: "Het nu is niet absoluut!", aldus Buijink. De huidige regulering is niets anders dan een grote opeenstapeling van regels. Buijink geeft een opsomming

van al deze regels vanaf 1838 en concludeert dat er alleen sprake is van een "formidabele stapel regulering".⁷ De voorstellen van Barnier/Plasterk en andere voorstellen in de Wta en Wtfv en in Europees verband komen bovenop de al bestaande regels. De door Barnier/Plasterk voorgestelde regels worden niet ingebed in de bestaande regelgeving.

Voorts oordeelt Buijink dat de kwaliteit van de onderbouwing van de voorstellen van European Commission (2010) "abominabel" is. De onderbouwing in de zogenoemde 'impact assessment' (European Commission, 2011; Europese Commissie, 2011) is rommelig en eenzijdig en daardoor ongefundeerd. Het is onduidelijk welke problemen men beoogt op te lossen met de voorstellen.⁸

Buijink beschouwt verder de markt voor accountantscontrole vanuit het gezichtspunt van de industriële economie. De markt voor accountantscontrole is met vier grote aanbieders (Big 4) een oligopolie. Bij een oligopolie liggen drie gevaren op de loer ten opzichte van een situatie waar er meer aanbieders op de markt opereren, namelijk:

- a. lagere kwaliteit. Het is curieus dat de discussie over de voorstellen van Barnier zich vooral toespitst op de kwaliteit van de accountantscontrole. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat de kwaliteit van de accountantscontrole bij de grote accountantsorganisaties hoger is dan bij de niet-Big 4 (of 5)-accountantsorganisaties. Francis, Michas & Seavey (forthcoming) concluderen uit een onderzoek van de markt voor accountantscontrole in 42 landen dat zowel controle door Big 4-kantoren als door niet-Big 4-kantoren van hogere kwaliteit is in landen waar de Big 4-kantoren een groter aandeel hebben in de markt. Dit doet vermoeden dat de dominantie van grote accountantskantoren op zich geen bedreiging vormt voor de kwaliteit van de accountantscontrole en dat kantoren die een lagere kwaliteit leveren uit de markt worden verdreven. Lennox en Pittman (2010) concluderen uit een onderzoek onder Amerikaanse ondernemingen voor de implementatie van de Sarbanes Oxley Act (2002) dat frauduleuze financiële verslaggeving minder voorkomt bij ondernemingen die worden gecontroleerd door de Big 5-accountantskantoren⁹.
- b. te hoge winsten vanwege geringe concurrentie. Uit onderzoek van Carson, Simnett, Soo & Wright (2012) onder accountantsorganisaties in Australië blijkt dat van overwinsten bij grote accountantskantoren geen sprake is. Buijink wijst verder op een samenvatting van relevant onderzoek over a. en b. door Quick (2012).
- c. minder innovatie. Dit is volgens Buijink inderdaad een probleem. Hij wijst op een studie van de House of Lords (2011) in het Verenigd Koninkrijk, waar controlerend accountants van banken "professional complacency" (zelfgenoegzaamheid) wordt verwe-

ten. Er is inderdaad weinig innovatie: kunt u recente voorbeelden noemen van innovatie?¹⁰

Vanuit het oogpunt van innovatie is meer concurrentie tussen accountantskantoren gewenst. Buijink bepleit dat de Nederlandse Mededingingsautoriteit onderzoek doet naar de markt voor accountantscontrole. Hij geeft ook een aantal andere voorstellen in overweging. De commissarissen moet een 'vrije rol' krijgen bij het aantrekken van de accountant, het afschaffen van de structuurregeling, van de controleplicht voor OOB's en van het domeinmonopolie van de registeraccountant.

3 Paneldiscussie

Tijdens de paneldiscussie¹¹ onder leiding van hoogleraar Arnoud Boot werd onder andere ingegaan op de wijze waarop het accountantsberoep zijn maatschappelijke vertrouwen/gezag kan herwinnen. Ik beperk mij tot enkele opmerkingen die door de panelleden zijn gemaakt. Het echte maatschappelijke debat wordt niet gevoerd. De accountant moet meer proactief optreden.

Het lerend vermogen van het beroep is niet zo groot; als er een ramp gebeurt, gaan de luiken dicht, en is er angst voor claims. Kritieke dossiers vereisen zichtbaar leiderschap; grote kantoren moeten hun verantwoordelijkheid nemen; ze moeten publiekelijk aanspreekbaar zijn (aanspreekbaarheid is niet hetzelfde als aansprakelijkheid), in dienst van het maatschappelijk verkeer. Er is een maatschappelijke vertrouwenscrisis, maar dat biedt voor de accountant ook mogelijkheden.

Al met al een levendig debat en inhoudelijk interessant MAB-symposium 2012! ■

Dr. C.D. Knoop is universitair docent aan de Erasmus School of Economics van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Dit verslag is een uitwerking van de lezingen en de discussie; hierbij geef ik de visies weer van de inleiders en ik heb daarbij niet getracht een eigen oordeel te geven.

Noten

1 Voor een uitgebreide bespreking en analyse verwijs ik naar het themanummer van het MAB van mei 2012, met name de bijdragen van Klijnsmit en Wallage (2012), Majoor (2012) en Roos (2012).

2 Voor verduidelijking, zie Causholli en Knechel (2012).

3 Abnormaliteit is residual uit auditfeemodel ($R2_{adj} > 60\%$) en auditurenmodel ($R2_{adj} > 50\%$). Voor verduidelijking, zie Bell, Doogar en Solomon (2008).

4 Overcharging hoeft niet negatief te zijn als een hoge service wordt geboden en de klant hier tevreden over is.

5 Duur partner-klantrelatie verhoogt de controlekwaliteit; duur accountantsorganisatie-klantrelatie geeft een niet-significante uitkomst.

6 Overcharging (price premiums) leidt tot een lagere kwaliteit van de accountantscontrole. Overtreatment leidt tot meer controleverschillen, maar er vindt minder verwerking van controleverschillen plaats, en bij undertreatment is het omgekeerde het geval: undertreatment leidt tot min-

der controleverschillen, maar er vindt vaker verwerking plaats.

7 Enigszins aangepast in de woorden van Buijink: Aan de basis van de OOB ligt een vrijwillig contract, tussen de vennootschap en vrijwillig toetredende aandeelhouders; die vennootschap heeft een raad van bestuur (management), met toezicht door de algemene vergadering van aandeelhouders en de raad van commissarissen; de raad van bestuur moet uitgebreid verslaggeving voorgeschreven inhouds- en vormvoorschriften (Titel 9, BW, IFRS, Richtlijnen accountantscontrole), die wordt gecontroleerd door een onder toezicht (NVAO, CEA) opgeleide en toegelaten en gecontroleerde (AFM) RA, die onderworpen is aan onafhankelijk tucht, strafrecht en aansprakelijkheidsrecht; en door verplicht de AFM; die ook sancties kan opleggen aan de OOB en de RA; en dat alles met de corporate governance code (Code-Frijns) verplicht indachtig; en met een Ondernemingskamer ter beschikking voor ontevreden. Waarschijnlijk vergeet ik iets; maar die

STAPELING, die wilde ik laten zien. Als die stapel nog niet hoog genoeg is, weet ik het niet meer.

8 Zie ook Klijnsmit en Wallage (2012).

9 Na correctie voor omvang van de onderneming en andere determinanten.

10 Het audit risk model is 25 jaar oud; discussie over steekproeven is 50 jaar oud en de vervangingswaarde/actuele waarde van Limperg is 80 jaar oud.

11 De paneldiscussie stond onder leiding van Arnoud Boot, hoogleraar Ondernemingsfinanciering en Financiële Markten aan de Universiteit van Amsterdam. Het panel bestond uit: Rients Abma, directeur van Eumedion, het corporate governance platform van institutionele beleggers; Roger Dassen is Global managing Director, Clients, Services & Talent bij Deloitte Touche Tohmatsu Limited en deeltijdhoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam; Hans Hack is hoofd financiële diensten bij FTI Consulting in Brussel en Berry Wammes, die als directielid bij de NBA verantwoordelijk is voor beleid, regelgeving, handhaving en internationale zaken.

Literatuur

■ Bell, T.B., R. Doogar, & I. Solomon (2008), Audit labor usage and fees under business risk auditing. *Journal of Accounting Research*, 46(4), 729-760.

■ Carson, E., R. Simnett, B.S. Soo & A. Wright

(2012), Changes in audit market competition and the big N premium. *Auditing. A Journal of Practice and Theory*, 31(3), 47-73.

■ Causholli, M. & W.R. Knechel (2012), An examination of the credence attributes of an audit,

Accounting Horizons, 26(4), 631-656.

■ Commissie-De Wit (2010), *Parlementair onderzoek financieel stelsel*, Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2009-2010, 31 980, no. 3-4, 's Gravenhage: Sdu Uitgevers.

- European Commission (2010), *Audit policy: Lessons from the crisis*, green paper, Brussel. Zie: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0561:FIN:EN:PDF>.
- European Commission (2011), *Impact assessment – Full Text*. SEC (2011) 1384, Brussel. Geraadpleegd op: http://ec.europa.eu/governance/impact/ia_carried_out/docs/ia_2011/sec_2011_1384_en.pdf.
- Europese Commissie (2011), *Toelichting op de effectbeoordeling – Samenvatting*, SEC (2011) 1385, Brussel. Geraadpleegd op: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2011/1385/COM_SEC\(2011\)1385_NL.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2011/1385/COM_SEC(2011)1385_NL.pdf).
- Francis, J. R. (2004), What do we know about audit quality?, *The British Accounting Review*, 36(4), 345-368.
- Francis, J.R., P.N. Michas & S.E. Seavey (forthcoming), Does audit market concentration harm the quality of audited earnings? Evidence from audit markets in 42 countries, *Contemporary Accounting Research*, doi:10.1111/j.1911-3846.2012.01156.x.
- Hay, C.H., W.R. Knechel & N. Wong (2006), Audit fees: a meta-analysis of the effect of supply and demand attributes, *Contemporary Accounting Research*, 23(1), 141-191.
- House of Lords Economic Affairs Committee (2011), Second Report: *Auditors: Market concentration and their role*. Geraadpleegd op: www.publications.parliament.uk/pa/ld201011/ldselect/ldeconaf/119/11902.htm.
- Klijnsmit, P. & Ph. Wallage (2012), Barrier en de markt voor accountantscontrole: 'marktconcentratie en gebrek aan keuze', *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 86(5), 198-210.
- Lennox, C. & J.A. Pittman (2010), Big five audits and accounting fraud, *Contemporary Accounting Research*, 27(1), 209-247.
- Majoor, G.C.M. (2012), Is Barnier het juiste antwoord op de vraag van de maatschappij naar een kritische accountant die zekerheid geeft over de financiële stabiliteit van een onderneming?, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 86(5), 167-175.
- Paape, L. & J. van Buuren (2012), 'The impact of the public audit'. *Empirisch onderzoek naar de effecten van accountantscontrole op de jaarrekening en de gecontroleerde organisatie*, Breukelen: Nyenrode Business Universiteit.
- Quick, R. (2012), EC Green paper proposals and audit quality, *Accounting in Europe*, 9(1), 17-38.
- Reimers, H. & A. Tillema (2012), Analyse: de amendementen bij de Wet op het accountantsberoep, *Accountancynieuws*, 14 december.
- Roos, A.R. (2012), Voorstellen om de onafhankelijkheid van accountants te versterken. Roulatie, indiensttreding bij controlecliënten en grenzen aan de toelaatbaarheid van dienstverlening, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 86(5), 185-197.
- Salterio, S. (2011), *Letter to the Public Company Accounting Oversight Board members. Rule making docket No. 37*. Geraadpleegd op: http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/468_S_Salterio.pdf
- Vergoossen, R.G.A. (2012), Wab en de gemiste kans. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 86(4), 114-115.